“JANUBIY SHARQIY OSIYO MAMLAKATLARI”

Farg‘ona viloyati Dang‘ara tumani
2—son texnikumi tarix fani o‘qituvchisi
Madaminov Boxurjon Iftixorjon o‘g‘li

Annotatsiya: *Ushbu maolada Janubiy Sharqiy Osiyo dunyoning eng tez rivojlanayotgan mintaqalaridan biri hisoblanadi. Ushbu mintaqa geografik jihatdan Hind va Tinch okeanlari oralig‘ida joylashgan bo‘lib, xalqaro savdo yo‘llarining muhim chorrahasini tashkil etadi. Mintaqa mamlakatlari iqtisodiy o‘sish sur’atlari, sanoatlashuv darajasi, eksport salohiyati va demografik ko‘rsatkichlari bilan ajralib turadi. Mazkur maqolada Janubiy Sharqiy Osiyo mamlakatlarining geografik xususiyatlari, tabiiy resurslari, aholisi, iqtisodiy rivojlanishi, xalqaro savdodagi o‘rni hamda zamonaviy taraqqiyot tendensiyalari ilmiy manbalar asosida tahlil qilinadi.*

Kalit so‘zlar: *Janubiy Sharqiy Osiyo, ASEAN, iqtisodiy rivojlanish, demografiya, xalqaro savdo, urbanizatsiya, sanoatlashuv, turizm, investitsiyalar, geosiyosat.*

Janubiy Sharqiy Osiyo Osiyo qit'asining janubi-sharqiy qismida joylashgan bo‘lib, dunyo iqtisodiyotida tobora muhim o‘rin egallab bormoqda. Mintaqa tarkibiga 11 ta davlat kiradi: Indoneziya, Malayziya, Singapur, Tailand, Filippin, Vetnam, Laos, Kambodja, Myanma, Bruney va Sharqiy Timor. Mintaqa dunyo aholisining qariyb 8–9 foizini o‘zida mujassamlashtirgan. Janubiy Sharqiy Osiyo strategik geografik joylashuvi tufayli qadim zamonlardan buyon xalqaro savdo va madaniy aloqalarning markazi bo‘lib kelgan. Ayniqsa, Malakka bo‘g‘ozi orqali dunyo dengiz savdosining katta qismi amalga oshiriladi. Shu sababli mintaqa nafaqat iqtisodiy, balki geosiyosiy jihatdan ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Janubiy Sharqiy Osiyo materik va orol qismlaridan iborat. Materik qismiga Vetnam, Laos, Kambodja, Tailand va Myanma kiradi. Orol qismiga esa Indoneziya, Filippin, Bruney, Singapur va Sharqiy Timor mansub. Mintaqa ekvatorial va subekvatorial iqlim mintaqalarida joylashgan bo‘lib, yil davomida

yuqori harorat va namlik kuzatiladi. O‘rtacha yillik harorat +25°C dan +30°C gacha bo‘ladi. Musson shamollari yog‘ingarchilik miqdoriga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Janubiy Sharqiy Osiyo vulqonlar va zilzilalar faol hududlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, Indoneziya va Filippin Tinch okeanining “Olov halqasi” hududida joylashgan. Mintaqada yuzlab faol vulqonlar mavjud bo‘lib, ular tabiiy ofatlar xavfini oshiradi. Tabiiy resurslarga boyligi mintaqa iqtisodiy rivojlanishining muhim omili hisoblanadi. Neft, tabiiy gaz, qalay, mis, nikel, oltin, boksit va tropik o‘rmon resurslari katta iqtisodiy ahamiyatga ega.

Janubiy Sharqiy Osiyo aholisi 700 million kishidan ortiq bo‘lib, bu ko‘rsatkich bo‘yicha dunyoning eng yirik mintaqalaridan biridir. Aholining katta qismi yoshlar hissasiga to‘g‘ri keladi, bu esa mehnat resurslarining ko‘pligini ta’minlaydi. Aholi zichligi davlatlar bo‘yicha keskin farqlanadi. Masalan, Singapur dunyodagi eng zich joylashgan davlatlardan biri bo‘lsa, Laos va Myanmada aholi zichligi nisbatan past. Etnik tarkib ham juda xilma-xildir. Mintaqada malaylar, yavaliklar, tagallar, taylar, vetlar, xitoylar va boshqa ko‘plab xalqlar istiqomat qiladi. Diniy jihatdan islom, buddizm, xristianlik va hinduizm keng tarqalgan.

Janubiy Sharqiy Osiyo geografik jihatdan nihoyatda qulay hududda joylashgan. U Hind va Tinch okeanlarini bog‘lovchi dengiz yo‘llari kesishgan nuqtada joylashgani sababli qadim zamonlardan buyon xalqaro savdo markazi hisoblangan. Ayniqsa, Malakka bo‘g‘ozi dunyodagi eng muhim dengiz transport yo‘llaridan biri bo‘lib, xalqaro yuk tashishning katta qismi aynan shu hudud orqali amalga oshiriladi. Shu sababli mintaqa davlatlari jahon iqtisodiyotida muhim strategik o‘rin egallaydi.

Tabiiy sharoitlari jihatidan Janubiy Sharqiy Osiyo juda boy va xilma-xildir. Mintaqaning katta qismi ekvatorial va subekvatorial iqlim mintaqalarida joylashgan bo‘lib, yil davomida yuqori harorat va namlik kuzatiladi. Kuchli yog‘ingarchilik tropik o‘rmonlarning keng tarqalishiga sabab bo‘lgan. Bu o‘rmonlar dunyodagi biologik xilma-xillikning muhim markazlaridan biri

hisoblanadi. Mintaqada minglab o‘simlik va hayvon turlari uchraydi. Ayniqsa, Indoneziya va Malayziya tropik o‘rmonlari noyob biologik resurslarga ega.

Mintaqa tabiiy boyliklarga ham juda boy. Neft va tabiiy gaz zaxiralari Bruney, Malayziya va Indoneziyada keng tarqalgan. Bundan tashqari, qalay, mis, nikel, oltin, ko‘mir va boksit kabi foydali qazilmalar iqtisodiyotning rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Masalan, Indoneziya dunyodagi eng yirik nikel ishlab chiqaruvchi mamlakatlardan biri hisoblanadi. Nikel esa elektromobillar uchun akkumulyator ishlab chiqarishda asosiy xomashyo hisoblanadi. Bu holat mamlakatning global iqtisodiyotdagi ahamiyatini yanada oshirmoqda. Aholi sonining tez o‘sishi Janubiy Sharqiy Osiyo mamlakatlarining rivojlanishida muhim omil hisoblanadi. Mintaqada yoshlar ulushi yuqori bo‘lib, bu mehnat resurslarining ko‘pligini ta’minlaydi. Shu bilan birga, urbanizatsiya jarayoni ham jadal sur’atlarda davom etmoqda. Jakarta, Bangkok, Manila, Kuala-Lumpur va Xoshimin kabi yirik shaharlarda millionlab aholi istiqomat qiladi. Ushbu shaharlarning rivojlanishi sanoat, transport va xizmat ko‘rsatish sohalarining kengayishiga xizmat qilmoqda.

Janubiy Sharqiy Osiyo mamlakatlari iqtisodiy rivojlanish darajasi bo‘yicha bir-biridan farq qiladi. Singapur iqtisodiy rivojlanishning eng muvaffaqiyatli namunalaridan biri hisoblanadi. Tabiiy resurslarning deyarli yo‘qligiga qaramasdan, mamlakat zamonaviy texnologiyalar, moliya sektori, logistika va innovatsion boshqaruv tizimi orqali dunyoning eng rivojlangan davlatlari qatoriga kirgan. Singapur bugungi kunda Osiyoning eng yirik moliyaviy markazlaridan biri hisoblanadi. Vetnam esa iqtisodiy islohotlar natijasida jadal rivojlanayotgan mamlakat sifatida e’tirof etiladi. 1986-yilda boshlangan "Doi Moi" iqtisodiy siyosati mamlakatda bozor iqtisodiyotining rivojlanishiga olib keldi. Natijada Vetnam elektronika, to‘qimachilik va qishloq xo‘jaligi mahsulotlari eksportida dunyoning yetakchi davlatlari qatoriga qo‘shildi. Hozirgi kunda ko‘plab xalqaro kompaniyalar o‘z ishlab chiqarish korxonalarini Vetnam hududida joylashtirmoqda.

Mintaqaning eng yirik davlati bo‘lgan Indoneziya iqtisodiy salohiyati bilan ajralib turadi. 17 mingdan ortiq orollardan tashkil topgan ushbu mamlakat aholisi soni bo‘yicha dunyoda yetakchi o‘rinlardan birini egallaydi. Katta ichki bozor, tabiiy resurslar va sanoat salohiyati mamlakat iqtisodiyotining asosiy ustunliklari hisoblanadi. So‘nggi yillarda Indoneziyada raqamli iqtisodiyot va elektron tijorat sohasi ham jadal rivojlanmoqda. Janubiy Sharqiy Osiyoda qishloq xo‘jaligi ham muhim iqtisodiy tarmoq hisoblanadi. Guruch mintaqaning asosiy oziq-ovqat mahsuloti bo‘lib, Vetnam va Tailand dunyoning eng yirik guruch eksport qiluvchi mamlakatlari hisoblanadi. Bundan tashqari, palma yog‘i, kauchuk, qahva, kakao va tropik mevalar ishlab chiqarish ham muhim ahamiyatga ega. Malayziya va Indoneziya palma yog‘i eksporti bo‘yicha jahonda yetakchi o‘rinlarni egallaydi.

Janubiy Sharqiy Osiyo mamlakatlarining iqtisodiy hamkorligini rivojlantirish maqsadida 1967-yilda ASEAN tashkil etilgan.

ASEANning asosiy vazifalari:

iqtisodiy hamkorlikni rivojlantirish;

mintaqaviy xavfsizlikni mustahkamlash;

investitsiyalarni jalb qilish;

savdo to‘siqlarini kamaytirish;

transport va logistika infratuzilmasini rivojlantirish.

Bugungi kunda ASEAN dunyoning eng muvaffaqiyatli mintaqaviy iqtisodiy birlashmalaridan biri hisoblanadi. Uning umumiy yalpi ichki mahsuloti trillionlab dollarlarni tashkil etadi. Singapur tabiiy resurslarga deyarli ega bo‘lmasa-da, samarali boshqaruv, innovatsion iqtisodiyot va xalqaro moliya markazi sifatidagi mavqei tufayli yuqori rivojlangan davlatga aylangan. Mamlakat iqtisodiyoti bank-moliya, logistika, axborot texnologiyalari va yuqori texnologiyali ishlab chiqarishga tayanadi.

Vetnam so‘nggi o‘n yilliklarda sanoatlashuv va eksportga yo‘naltirilgan iqtisodiy siyosat natijasida sezilarli iqtisodiy o‘sishga erishdi. Elektronika, to‘qimachilik va qishloq xo‘jaligi mahsulotlari eksportida mamlakat muhim o‘rin

egallaydi. Indoneziya mintaqaning eng yirik iqtisodiyoti hisoblanadi. Aholi sonining ko‘pligi, tabiiy resurslarning boyligi va ichki bozor hajmi mamlakatning iqtisodiy ustunliklarini belgilaydi. Neft, gaz, ko‘mir va palma yog‘i eksporti iqtisodiyotning muhim tarmoqlari hisoblanadi. Janubiy Sharqiy Osiyo dunyoning yirik ishlab chiqarish markazlaridan biriga aylangan. Ko‘plab transmilliy kompaniyalar o‘z korxonalarini Vetnam, Tailand, Malayziya va Indoneziyada joylashtirmoqda.

Mintaqa davlatlari o‘rtasidagi iqtisodiy hamkorlikni rivojlantirish maqsadida 1967-yilda ASEAN tashkiloti tuzilgan. Ushbu tashkilotning asosiy maqsadi iqtisodiy integratsiyani kuchaytirish, savdo hajmini oshirish, investitsiyalarni jalb qilish va mintaqaviy barqarorlikni ta’minlashdan iborat. ASEAN bugungi kunda dunyodagi eng muvaffaqiyatli mintaqaviy tashkilotlardan biri sifatida e’tirof etiladi. Turizm Janubiy Sharqiy Osiyo iqtisodiyotining muhim daromad manbalaridan biridir. Tailandning dengiz kurortlari, Indoneziyaning Bali oroli, Vetnamning Xalon ko‘rfazi va Filippinning tropik orollari har yili millionlab sayyohlarni o‘ziga jalb qiladi. Turizm sohasi millionlab ish o‘rinlarini yaratib, davlatlarning valyuta tushumlarini oshirishga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, Janubiy Sharqiy Osiyo mamlakatlari bir qator muammolarga ham duch kelmoqda. Iqlim o‘zgarishi, dengiz sathining ko‘tarilishi, tropik dovullar, zilzilalar va vulqon otilishlari mintaqa xavfsizligiga jiddiy tahdid soladi. Masalan, Indoneziya va Filippin dunyodagi eng faol seysmik hududlardan biri hisoblanadi. Bundan tashqari, tez urbanizatsiya natijasida ekologik muammolar, transport tirbandliklari va ijtimoiy tengsizlik masalalari ham yuzaga kelmoqda.

Xulosa qilib aytadigan bo’lsak Janubiy Sharqiy Osiyo mamlakatlari geografik joylashuvi, tabiiy resurslari, demografik salohiyati va iqtisodiy imkoniyatlari bilan jahon xo‘jaligida muhim o‘rin tutadi. ASEAN doirasidagi hamkorlik, sanoatlashuv, eksportga yo‘naltirilgan iqtisodiyot va xorijiy investitsiyalar mintaqa rivojlanishining asosiy omillari hisoblanadi. Singapur,

Vetnam, Malayziya va Indoneziya tajribasi Janubiy Sharqiy Osiyoning zamonaviy iqtisodiy transformatsiyasini yaqqol namoyon etadi. Kelgusida raqamli texnologiyalar, yashil iqtisodiyot va innovatsion rivojlanish mintaqa mamlakatlarining global raqobatbardoshligini yanada oshirishi kutilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. *Acharya, A. (2014). Constructing a Security Community in Southeast Asia: ASEAN and the Problem of Regional Order. Routledge, London.*
2. *Beeson, M. (2018). Institutions of the Asia-Pacific: ASEAN, APEC and Beyond. Routledge, New York.*
3. *Crouch, H. (2010). Political Reform in Indonesia after Soeharto. Institute of Southeast Asian Studies (ISEAS), Singapore.*
4. *Emmerson, D. K. (Ed.). (2005). Hard Choices: Security, Democracy, and Regionalism in Southeast Asia. Stanford University Press, Stanford.*
5. *Frost, E. L. (2008). Asia's New Regionalism. Lynne Rienner Publishers, Boulder.*
6. *Hewison, K., & Rodan, G. (Eds.). (2014). The Political Economy of Southeast Asia: Markets, Power and Contestation. Oxford University Press, Oxford.*
7. *Kingsbury, D. (2016). Politics in Contemporary Southeast Asia: Authority, Democracy and Political Change. Routledge, London.*
8. *Nesadurai, H. E. S. (2009). Globalisation, Domestic Politics and Regionalism: The ASEAN Free Trade Area. Routledge, London.*
9. *Osborne, M. (2013). Southeast Asia: An Introductory History (11th ed.). Allen & Unwin, Sydney.*
10. *SarDesai, D. R. (2018). Southeast Asia: Past and Present (9th ed.). Westview Press, New York.*
11. *Tarling, N. (Ed.). (2008). The Cambridge History of Southeast Asia. Cambridge University Press, Cambridge.*
12. *Weatherbee, D. E. (2019). International Relations in Southeast Asia: The Struggle for Autonomy (4th ed.). Rowman & Littlefield, Lanham.*

13. *Bellwood, P. (2017). First Islanders: Prehistory and Human Migration in Island Southeast Asia. Wiley-Blackwell, Oxford.*

14. *Chia, S. Y., & Plummer, M. G. (2015). ASEAN Economic Cooperation and Integration: Progress, Challenges and Future Directions. Cambridge University Press, Cambridge.*